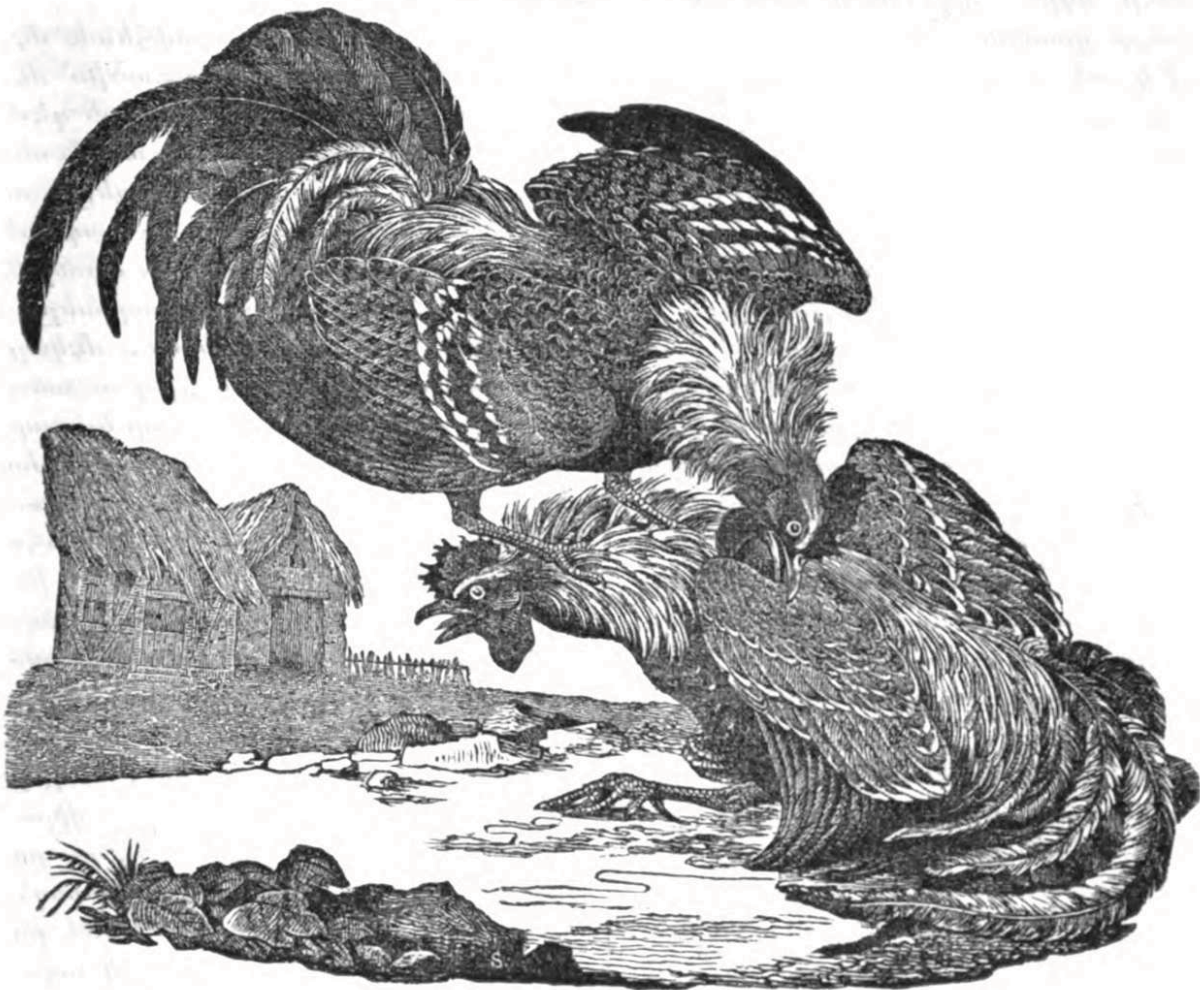

տից իյնալովը : Ընկեց ետև Ըրեւելից վաճառականու թիւնը անցաւ Յունաց ձեռքը . անկէ ալ, միջին գարուն , Ըրաբացուց . ուր հին վաճառականու

թիւնը հետզհետէ աշխարհքներու գիւտողն ու ճարտարու թեց յառաջագիժու թեամբը կը հասնի այն զարմանալի վիճակին որ այսօրուան օրս կը տեսնենք :

ԲՆԱԿԱՆՔ

ԿԵՆԴԱՆԱԲԱՆՈՒԹԻՒՆ

Աքաղաղներու պատերազմը .

Չկայ կենդանի մը , նոյն իսկ մարդիկներն ալ մէջն առնելով , որ աքաղաղին չափ սէգ կուտելու ոգի մը ու պատերազմելու բնական եռանդ մը ունենայ : Ընդհանրապէս նոյն ցեղի կենդանիները այն ատեն իրարու հետ կը ծեծկուին , երբոր կը սկսին իրարու կերակուրը յափըշտակել , կամ երբոր իրենց պատիւն

ու իշխանութիւնը պաշտպանել կ'ուզեն . իսկ աքաղաղները ընդհակառակն ամենեւին դիպուածական պատճառ չեն նայիր , հապա միշտ կուի միշտ շիւթութիւն կ'ըլլայ մէջերնին : Ի՞նչ անհաշտ ատելութիւն կը տիրէ մէջերնին և զարմանալին ան է որ այս իրենց մըշտընջնաւոր թշնամութեանը ամենեւին

պատճառ մը չէս կրնար գտնել : Երբոր երկու աքաղաղ իրենց բնակարանէն դուրս տեղ մը իրարու կը հանդըպին , կը նայիս մէյմըն ալ յանկարծ կը սկսին իրարու վրայ յարձըկիլ , և սուսերաւ մարտկաց ու հին բարբարոսաց պէս , կարծես թէ կ'ուզեն կտրճուծիւն և ոյժ ծախել , թէ և հանդիսատես մ'ալ չունենան . և կը նային որ ատելութիւն նին յագեցընեն , և իրենց յաղթութեանը վրայ պարծենան : Եւս պատերազմասէր ոգին , պզտիկուց դեռ ուրիշ կրքերը վրանին չտիրած , աքաղաղաց մէջ կը տեսնուի , և դեռ մայրենի թեւերուն տակ եղած միջոցն ալ կը սկսին արունները իրարու դէմ ունեցած բնական թշնամութիւննին ցուցընել : Երբ այսպէս անընդհատ կռիւներով և զիրար փնասելով բաւական կը մեծնան , և այնչափ ուժ ու յանգճութիւն կը ստանան որ կարենան ծերացած աքաղաղներուն իրենց վրայ բանեցուցած բռնութեանը դէմ դնել , ան ատեն տեսնալու բան է մէջերնին փրթած խռովութիւնն ու շփոթութիւնները : Եւ մէնքն ալ իրենց բնակարանին մէջ մասնաւոր կարգ մը ու առանձին տեղ ունին , և որպէս զի իրենց ունեցած աստիճանը միշտ նոյն պահէն , միշտ կտուցով ու կոշտով՝ հակառակորդին հետ կը կռոււրտին :

Իրացընէ տեսնալու բան մըն է , երկու հաւասարազօր աքաղաղներու իրարու հետ կռուիլը . կը տեսնաս վրանին մեծասիրտ արիութիւն մը , վեհանձն փառասիրութիւն մը , ճարտարութիւն , և որ և իցէ ցաւի արհամարհութիւն մը : Երբոր պիտի պատերազմին , նախ հեռուէն մէկգմէկու ձայն կու տան , վերջը կը սկսին կամաց կամաց կտրճութեամբ մը և խոտորնակի շրջանով իրարու մօտենալ . քանի մը քայլ հեռու կանկ կ'առնեն , արագ արագ աչքերնին իրարու վրայ կը տանին կը բերեն , կը տուցնին գետին քսելով կը սրեն . մէյմըն իրարու վրայ կը վազեն և մէյմըն ետ

կը քաշուին , որպէս զի յանկարծակի կարենան զիրար ձեռք բերել . ետքը երկար ատեն անշարժ կը կենան և ամենայն մտադրութեամբ յարձըկելու վայր կենին կը սպասեն : Եւս միջոցին մէյմ' ալ յանկարծ մէկը խրոխտ կռուութիւն մը ձայն կու տայ . և ահա ասիկայ պատերազմին նշանն է : Եւս երկուքն ալ ամփոփուած , վիզերնին տընկած , փետուրնին ցցուեցուցած , աչքերնին կրակ դարձած , իրենց թաթերով ու ըղունգներովը կը ջանան զիրար զարնել ու ճանկել : Եւս որովհետեւ մէկուն թաթով տուած հարուածին՝ մէկալը թուրը վահանի պէս տնկած դէմ կը դնէ , անոր համար երկայն ատեն անօգուտ տեղը վեր վար ցատքըտելն ու կռուելն վերջը , երկուքն ալ յոգնած կ'իյնան : Երբեմն կ'ըլլայ որ ասոնցմէ մէկը՝ փոխանակ զինքը պաշտպանելու , վար կը ծռի ու կ'ամփոփուի , մէկալը ան ատեն ուժով մը ցատքելով ու ասոր գլխուն վրայէն անցնելով , վար կը գլորտըկի , և մեծ բան է թէ որ առանց քանի մը հարուած ուտելու կարենայ նորէն ոտք ելլել : Եւս կերպով ահա բաւական ատեն կռիւը կը տեւէ , ինչուն որ երկուքն ալ լաւ մը կը յոգնին կը դադրին : Երբեմն ալ կ'ըլլայ որ յանկարծ մէկը առանց իմացընելու՝ թշնամոյն վրայ կը յարձըկի , և ըղունգներովը անոր կուրծքը , գլուխը , և վիզը կը վիրաւորէ , բայց ասանկով ալ վիրաւորեալը կռուէն ետ չի կենար , այլ ըզգացած ցաւը զինքը աւելի կը կատղեցընէ : Եւս երբոր բոլորովին ուժէ ընկած՝ ալ չի կարենան համարձակ շարժումներ ընել , ան ատեն կը սկսին կըտուցով ու բոլոր մարմնով ծեծկուիլ : Եւս մըն ալ նայիս՝ երկուքն ալ փետուրնին փետտուած , բբուկնին և բերանին պատըռտած , ու արեան մէջ շաղախած , գետնին վրայ տապըլտըկելով կ'իյնան , կ'ելլան , առանց ամենեւին կտուցներուն մահացու հարուածին դադար մը տալու : Եւ թէպէտ ուժէ ալ ինկած ըլլան , բայց դեռ կատաղութիւնն ու եռանդը սրտերնուն մէջ կ'եռայ . իսկ

երբոր ալ խիստ կը տկարանան, երկուքն ալ կը դադրին կռուելէն, ու իրարմէ կը հեռանան, և քիչ մը հանգիստ առնելէն ետեւ, նորէն կը սկսին աւելի կատաղութեամբ կռուիլ: Ա երբոր անանկ կ'ըլլայ որ մէկը տկարանալով ու ալ չի կարենալով ցաւերուն դիմանալ, սաստիկ աղաղակ մը փրցընելով կը թողու կը փախչի, յաղթողը վեհանձնութեամբ մը առանց մէկալին ետեւէն իյնալու՝ կը կենայ և յաղթութիւնը կը սկսի սուր ձայնով մը հռչակել: Իրաւանով կռիւը կատարեալ կերպով չի ըմբռնար, բայց մէկալին այն յուսահատութեան ու ցաւոց աղաղակը՝ եղած յաղթութեանը յայտնի նշան մը կ'ըլլայ: Ետ անգամ կ'ըլլայ ալ որ մէկը կը սկսի փախչիլ, որպէս զի թշնամին ինքզինքը ապահով կարծելով ետեւէն քալէ, ու ան ալ յանկարծ ետեւ դանալով, վրան վազէ ու զինքը լաւ մը վիրաւորէ: Բայց մէյմը որ պարտութեան խեղճ ձայնը հանեց, ալ ամէն բան ըմբռնած է իրեն համար, վասն զի այս ձայնը կերպով մը իր յաղթութիւնը վերկայութիւն մըն է: Երբոր աքաղաղը կը յաղթուի, բոլորովին իրեն կերպը կը փոխէ, անկէ վերջը միշտ տրտմութիւն մը, ամօթ մը, վախ մը ու յուսահատութիւն մը կը տեսնուի վրան, ու իր յաղթականին դիմացն ալ խոնարհ ու տխուր կերպով մը կը կենայ, որն որ իր կարողութիւնը ցուցընելու համար երբեմն անգութ բռնաւորութեամբ մը իր վեհագոյն ըլլալը այն խեղճին կ'անդրադարձնէ: Արդս՝ որ կենդանեաց զանազան բնաւորութիւններն ու սովորութիւնները տեսնելու հետաքրքիր ըլլալով, իրեն զուարճութեանը առարկայ մը կ'ընէ զայն, անկարելի էր որ նոյնպէս այս աքաղաղներուն մենամարտութենէն իրեն շահ մը չհանէր: Ենոր համար շատ քաղցրներու մէջ աքաղաղներու մենամարտութեան հանդէսը՝ յաճախեալ բան մըն է. իսկ Ենգղիա, շատերը ձիրնթացէն աւելի այս մենամարտութիւնը տեսնելու կ'երթան:

Արպէս զի աքաղաղը աւելի լաւ կեր-

պով կարենայ պատերազմիլ, բբուկը և շրթունքին տակի կտորը, որ կերպով մը իրեն արգելք մըն է, կը կտրեն կը հանեն, պոչին վրայի փետուրներն ալ, որ աւելորդ բեռ մըն են իրեն, բոլորովին կը կտրեն. վերջը՝ մարմնոյն վրայի աւելորդ պզտի փետուրներն ալ նոյնպէս կը հանեն. կտուցը կը սրեն, և ըզունկներուն տեղն ալ երկու մատնաչափ երկայնութեւ երկսայրի պողպատներ կ'անցընեն, զորոնք կաշիներով թաթերնուն վրայ կը հաստատեն: Արդ չկրնար երեւակայել թէ ինչ աստիճանի կռուելու եռանդ մը կը ստանայ աքաղաղը՝ երբոր կը թուի. մէյմը որ պատերազմելու վարժի, անկէ վերջը միայն կռուելու համար իր կեանքը կը նուիրէ, և կարգէ դուրս ուրախութեամբ ու զուարթութեամբ մենամարտութեւ ասպարիզին մէջ հանդիսականաց առջև կը սկսի քալել: Բայց որովհետեւ այս կերպով եղած մենամարտութիւնը գրեթէ արուեստական բան մը կը սեպուի, վասն զի ինչուան վառօդով խառնած օդի ալ կը խմցընեն, որպէս զի աւելի կատաղութիւնը սաստկանայ. անոր համար այն տպաւորութիւնը չընեն, ինչ որ կրնայ ընել մեզի տեսնալով իրենց բնական թշնամութիւններէն շարժեալ ըրած կռիւները: Ալ այնպէսով եղած հանդէսն ալ երկայն չի տևեր, ու մանաւանդ վերջը՝ խիստ անգութ կերպով մը կը լմննայ: Բիշ անգամ կ'ըլլայ որ քիչ ատենի մէջ յանկարծ մէկը մահացու հարուած մը չտայ և գլուխը մարմնէն թուցընելով գետին չթաւալէ: Երբեմն եղած է որ, աքաղաղի մը գլխուն համար հազարաւոր ոսկի սղերլիները գրաւի դրուած են: Բայց այս բանս գէշ տպաւորութիւն մը կ'ընէ մարդուս վրայ, վասն զի ըստ ինքեան խեղճ կենդանւոյ մը սպանութեան վերայ այս կերպով մտածելը տեսակ մը բարբարոսութիւն ու անարգութիւն է: